

ХУУЧИН МОНГОЛ БИЧГЭЭР ЗӨВ БИЧИХ ТУХАЙ

Хуучин монгол бичиг мянган жилийн тэртээх тухайн үеийн монгол хэлний нэгэн аялгуу дээр үндэслэн зохиогдоод түүнээс хойш төдий л өөрчлөгдсөнгүй уламжлагдан хэрэглэгдсээр ирсэн учир өнөөгийн монгол хэлний аль ч нутгийн аман аялгуунаас ихээхэн зөрүүтэй бичигдэх болжээ.

Хуучин бичгээр үгийг бичихдээ одоогийн хэлдэг, ярьдгаар биш харин хуучин бичигт хэрхэн бичдэгээр нь бичих ёстой.

Хуучин бичигт үгийн язгуурыг хэрхэн бичих тусгай дүрэм байдаггүй. Үгнүүдийг толиноос харж цээжлэн, уламжлалыг баримтлан бичнэ. Бас үгийн дагавар, нөхцлийн бүтцийг нэг бүрчилэн цээжлэх шаардлагатай. Энэ нь зөв бичиж сурахын гол нөхцөл мөн.

Хэрвээ үгийн язгуур, дагавар, нөхцлийг сайн цээжилсэн аваас тэдгээрийг залган бичихэд эгшиг жийрэглэх эсэх, ямар нөхцлийг ямар үгийн дараагаар бичих төдий дүрмүүдийг мэдвээс зөв бичиж чадмуй.

Хуучин монгол бичгийн зөв бичих дүрмийн талаар системтэй нэгтгэсэн бүтээл байдаггүй учраас бид янз бүрийн номоос зөв бичих дүрэмд холбогдох гол зүйлүүдийг түүвэрлэн өөрсдийн саналыг нэмэрлэн хойно хавсаргав.

Үсэг зүй, авиа зүйн зарим асуулт Эгшигийг тэмдэглэх нь

	а	э	и	о	у	ө	ү
Эхэнд	ᠠ	ᠡ	ᠢ	ᠣ	ᠤ	ᠥ	ᠦ
дунд	ᠠ	ᠡ	ᠢ	ᠣ	ᠤ	ᠥ	ᠦ
сүүлд	ᠠ	ᠡ	ᠢ	ᠣ	ᠤ	ᠥ	ᠦ
жишээ	ᠠᠭᠤᠨ, ᠠᠨᠢ, ᠠᠨᠢᠭᠤ, ᠠᠨᠢᠭᠤᠨ	ᠡᠭᠤᠨ, ᠡᠨᠢ, ᠡᠨᠢᠭᠤ, ᠡᠨᠢᠭᠤᠨ	ᠢᠭᠤᠨ, ᠢᠨᠢ, ᠢᠨᠢᠭᠤ, ᠢᠨᠢᠭᠤᠨ	ᠣᠭᠤᠨ, ᠣᠨᠢ, ᠣᠨᠢᠭᠤ, ᠣᠨᠢᠭᠤᠨ	ᠤᠭᠤᠨ, ᠤᠨᠢ, ᠤᠨᠢᠭᠤ, ᠤᠨᠢᠭᠤᠨ	ᠥᠭᠤᠨ, ᠥᠨᠢ, ᠥᠨᠢᠭᠤ, ᠥᠨᠢᠭᠤᠨ	ᠦᠭᠤᠨ, ᠦᠨᠢ, ᠦᠨᠢᠭᠤ, ᠦᠨᠢᠭᠤᠨ

Монгол хэлний эгшиг авиаг хуучин монгол бичигт **а, э, и, о(у), ө(ү)** таван үсгээр тэмдэглэх боловч тус бүртээ үгийн эхэн, дунд, адагт ордог тусгай хэлбэрүүдтэй байна.

	ᠷ	ᠰ	ᠱ	ᠯ	ᠨ	ᠯᠬ	ᠪ	ᠯ
Эхэнд	ᠷ	ᠰ	ᠱ	ᠯ		ᠯᠬ	ᠪ	ᠯ
дунд	ᠷ	ᠰ	ᠱ	ᠯ	ᠨ	ᠯᠬ	ᠪ	ᠯ
сүүлд	ᠷ	ᠰ		ᠯ	ᠨ		ᠪ	ᠯ
жишээ	ᠷᠠᠭ, ᠷᠠᠭᠠ, ᠷᠠᠭᠤ, ᠷᠠᠭᠦ, ᠷᠠᠭᠦᠨ, ᠷᠠᠭᠦᠨᠠ, ᠷᠠᠭᠦᠨᠠᠭ, ᠷᠠᠭᠦᠨᠠᠭᠠ, ᠷᠠᠭᠦᠨᠠᠭᠠᠨ, ᠷᠠᠭᠦᠨᠠᠭᠠᠨᠠ, ᠷᠠᠭᠦᠨᠠᠭᠠᠨᠠᠭ, ᠷᠠᠭᠦᠨᠠᠭᠠᠨᠠᠭᠠᠨᠠᠭ	ᠰᠠᠭ, ᠰᠠᠭᠠ, ᠰᠠᠭᠤ, ᠰᠠᠭᠦ, ᠰᠠᠭᠦᠨ, ᠰᠠᠭᠦᠨᠠ, ᠰᠠᠭᠦᠨᠠᠭ, ᠰᠠᠭᠦᠨᠠᠭᠠ, ᠰᠠᠭᠦᠨᠠᠭᠠᠨ, ᠰᠠᠭᠦᠨᠠᠭᠠᠨᠠ, ᠰᠠᠭᠦᠨᠠᠭᠠᠨᠠᠭ, ᠰᠠᠭᠦᠨᠠᠭᠠᠨᠠᠭᠠᠨᠠᠭ	ᠱᠠᠭ, ᠱᠠᠭᠠ, ᠱᠠᠭᠤ, ᠱᠠᠭᠦ, ᠱᠠᠭᠦᠨ, ᠱᠠᠭᠦᠨᠠ, ᠱᠠᠭᠦᠨᠠᠭ, ᠱᠠᠭᠦᠨᠠᠭᠠ, ᠱᠠᠭᠦᠨᠠᠭᠠᠨ, ᠱᠠᠭᠦᠨᠠᠭᠠᠨᠠ, ᠱᠠᠭᠦᠨᠠᠭᠠᠨᠠᠭ, ᠱᠠᠭᠦᠨᠠᠭᠠᠨᠠᠭᠠᠨᠠᠭ	ᠯᠠᠭ, ᠯᠠᠭᠠ, ᠯᠠᠭᠤ, ᠯᠠᠭᠦ, ᠯᠠᠭᠦᠨ, ᠯᠠᠭᠦᠨᠠ, ᠯᠠᠭᠦᠨᠠᠭ, ᠯᠠᠭᠦᠨᠠᠭᠠ, ᠯᠠᠭᠦᠨᠠᠭᠠᠨ, ᠯᠠᠭᠦᠨᠠᠭᠠᠨᠠ, ᠯᠠᠭᠦᠨᠠᠭᠠᠨᠠᠭ, ᠯᠠᠭᠦᠨᠠᠭᠠᠨᠠᠭᠠᠨᠠᠭ	ᠨᠠᠭ, ᠨᠠᠭᠠ, ᠨᠠᠭᠤ, ᠨᠠᠭᠦ, ᠨᠠᠭᠦᠨ, ᠨᠠᠭᠦᠨᠠ, ᠨᠠᠭᠦᠨᠠᠭ, ᠨᠠᠭᠦᠨᠠᠭᠠ, ᠨᠠᠭᠦᠨᠠᠭᠠᠨ, ᠨᠠᠭᠦᠨᠠᠭᠠᠨᠠ, ᠨᠠᠭᠦᠨᠠᠭᠠᠨᠠᠭ, ᠨᠠᠭᠦᠨᠠᠭᠠᠨᠠᠭᠠᠨᠠᠭ	ᠯᠠᠬᠠ, ᠯᠠᠬᠠᠭ, ᠯᠠᠬᠠᠭᠠ, ᠯᠠᠬᠠᠭᠤ, ᠯᠠᠬᠠᠭᠦ, ᠯᠠᠬᠠᠭᠦᠨ, ᠯᠠᠬᠠᠭᠦᠨᠠ, ᠯᠠᠬᠠᠭᠦᠨᠠᠭ, ᠯᠠᠬᠠᠭᠦᠨᠠᠭᠠ, ᠯᠠᠬᠠᠭᠦᠨᠠᠭᠠᠨ, ᠯᠠᠬᠠᠭᠦᠨᠠᠭᠠᠨᠠ, ᠯᠠᠬᠠᠭᠦᠨᠠᠭᠠᠨᠠᠭ, ᠯᠠᠬᠠᠭᠦᠨᠠᠭᠠᠨᠠᠭᠠᠨᠠᠭ	ᠪᠠᠭ, ᠪᠠᠭᠠ, ᠪᠠᠭᠤ, ᠪᠠᠭᠦ, ᠪᠠᠭᠦᠨ, ᠪᠠᠭᠦᠨᠠ, ᠪᠠᠭᠦᠨᠠᠭ, ᠪᠠᠭᠦᠨᠠᠭᠠ, ᠪᠠᠭᠦᠨᠠᠭᠠᠨ, ᠪᠠᠭᠦᠨᠠᠭᠠᠨᠠ, ᠪᠠᠭᠦᠨᠠᠭᠠᠨᠠᠭ, ᠪᠠᠭᠦᠨᠠᠭᠠᠨᠠᠭᠠᠨᠠᠭ	ᠯᠠ, ᠯᠠᠭ, ᠯᠠᠭᠠ, ᠯᠠᠭᠤ, ᠯᠠᠭᠦ, ᠯᠠᠭᠦᠨ, ᠯᠠᠭᠦᠨᠠ, ᠯᠠᠭᠦᠨᠠᠭ, ᠯᠠᠭᠦᠨᠠᠭᠠ, ᠯᠠᠭᠦᠨᠠᠭᠠᠨ, ᠯᠠᠭᠦᠨᠠᠭᠠᠨᠠ, ᠯᠠᠭᠦᠨᠠᠭᠠᠨᠠᠭ, ᠯᠠᠭᠦᠨᠠᠭᠠᠨᠠᠭᠠᠨᠠᠭ

Тайлбар:

- хэлний өмнөд этгээдийн (ᠷ) үсэг үгийн дунд эгшигийн өмнө цэгтэй, гийгүүлэгчийн өмнө цэггүй бичигдэнэ.
- (ᠯ) сүүлийг гийгүүлэгчийн дараа “а, э”, эгшигийн дараа “н” гэж уншимуй.
- Хуучин бичигт эр, эм үгийн х, г үсгүүдийг ялгаатай бичдэг. Эм үгийн г, х хоёрыг адил дүрсээр бичээд өнөөгийн монгол хэлний дуудлагаар ялган уншина.
- Хуучин бичигт д, т хоёрыг үгийн эхэн, дунд адил дүрсээр бичээд өнөөгийн дуудлагаар ялгах ба мөн дуут (ᠳ) анирт (ᠳ + ᠳᠯ) хоёрыг ялган бичиж дуут (ᠳ) –ийн ард эгшиг бичих ба анирт (ᠳ + ᠳᠯ) –ийн ард эгшиг бичихгүй. Харин ᠳᠳ + ᠳᠳᠯ гэх мэтийн хэдэн үгийн эцэст (ᠳ) бичдэг болно.
- Халхын ц, ч хоёр авиалбарыг (ᠴ) үсгээр, з, ж хоёрыг (ᠵ) ж үсгээр тэмдэглэж, халхчууд уншихдаа өөрсдийн дуудлагаар ялган уншдаг.
- Үгийн дунд орсон (ᠨ) үсгийг и –ээс бусад эгшгийн өмнө голдуу бичих ба (ᠨ) хэлбэрийг и эгшгийн өмнө (ᠨᠢ) гэж бичээд йи гэж уншимуй.

Үгийн адагт й гийгүүлэгч, и эгшиг хоёр адилхан (ᠢ) гэж бичих бөгөөд гийгүүлэгчийн дараа болбоос и эгшиг, эгшгийн дараа болбоос й гийгүүлэгч болумуй.

- Хэлний угийн (ᠨ + ᠨ) гийгүүлэгчийг хэлний үзүүрийн **н**-ээс ялган **их инхлэг** гэж нэрлэх ба дунд орсон (ᠨ) нь монгол үгэнд гийгүүлэгчийн өмнө тохиолдоно.

Жишээ:

ᠨᠠᠨᠢᠭ ᠨᠠᠨᠢᠭᠡ ᠨᠠᠨᠢᠨ ᠨᠠᠨᠢᠨᠢ ᠨᠠᠨᠢᠨᠢᠨ	агнах, эгнэх, хангай хонхор, хүнхэр
---	--

- Хэлний өмнөд этгээдийн (ᠨ) –ийн дараа **ᠨ** -**х**, **ᠨ** -**ж**, **ᠨ** -**г**, **ᠨ** -**г**, **ᠨ** -**н** үсгүүд шууд залган орвол (ᠨ) үсэг нь их инхлэг (ᠨ) болж хувирна. Жишээ:

ᠨᠠᠨᠢᠭᠡᠨ ᠨᠠᠨᠢᠭᠡᠨ ᠨᠠᠨᠢᠭᠡᠨ	дайсан – дайсагна хан - ханга
-------------------------------	----------------------------------

- Монгол бичигт гадаад үгнүүдэд **п, ф, в, к, з, ц, ж, н, лн:**

ᠮᠤᠯᠠᠨ ᠮᠤᠯᠠᠨ ᠮᠤᠯᠠᠨ ᠮᠤᠯᠠᠨ ᠮᠤᠯᠠᠨ ᠮᠤᠯᠠᠨ ᠮᠤᠯᠠᠨ ᠮᠤᠯᠠᠨ ᠮᠤᠯᠠᠨ	п - л, ф - л, в - л, к - л, з - л, ц - л, ж - л, н - л, лн
---	--

зэрэг үсгүүдийг хэрэглэнэ.

- **ᠮ** үсгээр эгшигийн хойно, өмнө “**в**” авиаг, гийгүүлэгчийн өмнө хойно “**е**” авиаг тэмдэглэнэ. Жишээлбэл:

ᠮᠣᠨᠢᠭᠡᠨ ᠮᠣᠨᠢᠭᠡᠨ ᠮᠣᠨᠢᠭᠡᠨ ᠮᠣᠨᠢᠭᠡᠨ ᠮᠣᠨᠢᠭᠡᠨ ᠮᠣᠨᠢᠭᠡᠨ ᠮᠣᠨᠢᠭᠡᠨ ᠮᠣᠨᠢᠭᠡᠨ ᠮᠣᠨᠢᠭᠡᠨ	пионер, фабриг, волга, карл маркс, зандан, жүков, цемент, гектар, лхагба, вавилов, ленин
---	---

Үүнээс гадна дээр үед энэтхэг, төвд үгийг монгол үсгээр тэмдэглэх тусгай галигуудыг хэрэглэж байсан болно.

Гадаад үгийг бичихдээ:

- (ᠮ) үсгийг эгшиг гийгүүлэгчийн алины нь ч өмнө (ᠮ) цэгтэй бичнэ.

ᠮᠣᠨᠢᠭᠡᠨ ᠮᠣᠨᠢᠭᠡᠨ ᠮᠣᠨᠢᠭᠡᠨ	фронт цемент фонд
-------------------------------	-------------------------

- Гадаад үгийн (ᠮ) үсгийг үгийн эхэн, дунд, адаг алинд ч (ᠮ, ᠮ, ᠮ) гэж ямагт эхэнд орсон хэлбэрээр бичих ба (ᠮ) үсгийг мөн хаана ч орсон (ᠮ + ᠮ + ᠮ) гэж дунд орсон хэлбэрээр бичнэ.

Жишээ:

فونڊ	давьдов
дипломат	
фонд	

Урт эгшгийг тэмдэглэхүй

Эртний монгол хэлэнд урт эгшиг байсангүй. Ийм учраас хуучин бичигт ч урт эгшгийг тэмдэглэх тусгай арга байсангүй.

Өнөөгийн монгол хэлний урт эгшгийг хуучин бичигтэй харьцуулан үзвээс доор дурдсан бүтэцтэй тохирмуй.

Нэг. Урт эгшиг нь ихэвчлэн хуучин монгол бичгийн *эгшиг* + *гийгүүлэгч* + *эгшиг* (**э+г+э**) хэмээсэн бүтэцтэй тохирмуй.

Үгийн нэгдүгээр үед:

᠖	ᠮ	ᠮᠤ	ᠶ	ᠶᠡ	ᠶᠢ	ᠶᠢ
aa	oo	уу	ээ	өө	үү	ий
a+g+a и+г+a	o+g+a o+г+y	a+g+y y+г+y и+г+y	э+г+э и+г+э	ө+г+э ө+г+ү	э+г+ү ү+г+ү и+г+ү	э+г+и и+г+и
ᠠᠠᠭᠠᠨ, ᠠᠠᠭᠠᠨ ᠠᠠᠭᠠᠨ	ᠣᠣᠭᠠᠨ, ᠣᠣᠭᠠᠨ ᠣᠣᠭᠠᠨ	ᠤᠤᠭᠠᠨ, ᠤᠤᠭᠠᠨ ᠤᠤᠭᠠᠨ, ᠤᠤᠭᠠᠨ ᠤᠤᠭᠠᠨ	ᠡᠡᠭᠠᠨ, ᠡᠡᠭᠠᠨ ᠡᠡᠭᠠᠨ, ᠡᠡᠭᠠᠨ	ᠥᠥᠭᠠᠨ, ᠥᠥᠭᠠᠨ ᠥᠥᠭᠠᠨ	ᠡᠡᠭᠠᠨ, ᠡᠡᠭᠠᠨ ᠡᠡᠭᠠᠨ, ᠡᠡᠭᠠᠨ ᠡᠡᠭᠠᠨ	ᠡᠡᠭᠠᠨ, ᠡᠡᠭᠠᠨ ᠡᠡᠭᠠᠨ, ᠡᠡᠭᠠᠨ ᠡᠡᠭᠠᠨ

Үгийн нэгдүгээр үеэс хойш урт эгшиг дээрхтэй адил (**э+г+э**) –тэй тохирох боловч эгшиг нь дээрхтэй адил тогтвортой бус. Тийм эгшгээс тийм урт эгшиг үүснэ гэж хэлэхэд хэцүү.

Учир нь нэгдүгээр үеийн эгшгээс шалтгаалан ямар ч урт эгшиг үүсч болно. Жишээлбээс:

ᠪᠠᠷᠠᠭᠠᠨ (бараган) гэдэг үгийн урт эгшиг нь a+г+a буюу нэгдүгээр үеийн урт эгшигтэй адил байна. Гэтэл ~~ᠪᠠᠷᠠᠭᠠᠨ~~ (томилагад) гэдгийн нэгдүгээр үеийн бус a+г+a нь урт эгшиг **aa** болсонгүй, харин **oo** болжээ. Учир нь нэгдүгээр үед **o** эгшиг байгаа тул түүнтэй уруулын талаар ижилшжээ.

Хоёр эгшгийн дундах гийгүүлэгч нь голдуу **г** байдаг боловч өмнөх эгшиг нь **и** байваас **й** гийгүүлэгч, **а-э** эгшиг байж болно. Жишээ нь:

ᠨᠠᠶᠢᠶᠠᠨ - тарийан ᠨᠠᠶᠢᠶᠠᠨ - бодлогийан ᠨᠠᠶᠢᠶᠠᠨ - хурийан	тараан бодолоо хоршоо хүрээ
--	--------------------------------------

Хоёр. Нэлээд үгийн урт эгшиг нь хуучин монгол бичигт нэг дор орсон хоёр эгшигтэй тохирно. Жишээлбээс:

ᠲᠠᠭᠤᠯᠠᠢ - таулай ᠲᠠᠭᠤᠰ - тэгүхэ ᠶᠡᠷᠡᠭᠦ - эрүү ᠶᠡᠯᠭᠠᠰᠤ - илгээр ᠲᠡᠭᠦᠯᠭᠠᠭᠤ - дэуллаху ᠬᠠᠯᠢ - хаули ᠰᠡᠭᠦᠬᠡ - сэгүхэ ᠶᠡᠭᠠᠷᠠᠭᠤᠯᠢ - агаруул	туулай, түүх, эрүү, илүүр,
--	-------------------------------------

Гурав. Олон үгийн урт эгшигийг хуучин монгол бичгийн богино эгшиг сунжран хэлэгдсэнээс үүссэн байна. Жишээлбээс:

ᠡᠵᠢ - ээж ᠠᠶᠤ - аав ᠣᠳᠤ - одоо ᠵᠢᠭᠦᠷ - язгуур ᠴᠠᠭᠠᠨ - цагаан ᠬᠢᠵᠠᠭᠠᠷ - хязгаар ᠬᠠᠵᠠᠭᠠᠷ - хазаар ᠠᠭᠠᠷ - агаар ᠨᠠᠷᠢᠶᠢᠨ - нарийн ᠪᠠᠷᠠᠭᠠ - бараа	ээж, аав, одоо, язгуур, цагаан, хязгаар, хазаар, агаар, нарийн, бараа,
---	--

Өнөөгийн монгол хэлний олонхи урт эгшиг дээрхи гурван хэлбэртэй тохирох боловч бас цөөхөн үгэнд өөр хэлбэртэй тохирох нь ч байна. Толь бичгээс урт эгшигтэй үгийг олохдоо дээрхи бүтцийг харгалзан эрж олно. Жишээлбээс:

Үгийн нэгдүгээр үеийн урт **у** –тай үгийг олохдоо юуны түрүүнд **а+г+у** –тай үгэнд эр. Байхгүй бол **у+г+у** –тай үгэнд эрнэ. Эс бөгөөс **и+г+у** –тай үгэнд эр. Байхгүй бол хоёр, гуравдугаар тохиолдолд эрвээс олох болмуй.

Хос эгшигийг тэмдэглэхүй

Эртний монгол хэлэнд хос эгшиг байгаагүй гэж үздэг юм. Ийм учраас хуучин бичигт ч хос эгшиг тэмдэглэгдсэнгүй. Өнөөгийн монгол хэлний хос эгшигийг хуучин бичигт ямар нэгэн **эгшиг + (ᠵ , й) гийгүүлэгч + (ᠰ , и) эгшгээр (э+й+и)** гэж голдуу тэмдэглэдэг. Жишээлбээс:

ᠠᠶᠢᠮᠠᠭ - аймаг ᠣᠶᠢᠷᠠ - ойра ᠲᠦᠶᠢᠯᠭᠠᠬᠤ - түйлгаху	аймаг ойр туйлах
--	------------------------

(**үйи**) – хос эгшигийг (**ᠦᠶᠢ**) гэж хоёр урт шүдтэйгээр тэмдэглэдэг бөгөөд энэ хоёр урт шүд юуг тэмдэглэсэн бэ гэдэг асуулт гардаг. Зүй нь (**ᠦᠶᠢ**) гэж тэмдэглэх ёстой байжээ. Зарим эрдэмтэн гурван урт шүд бичихэд эвгүй учраас нэгдүгээр үеийн (**ᠦ**) **ү** –ийн шүдийг хасч (**ᠦᠶᠢ**) хэмээн тэмдэглэсэн гэж үзэж байгаа нь үнэнд илүү ойр мэт тул бид түүнийг баримталвай. Жишээлбээс:

ᠬᠦᠶᠢᠰᠤ - хүйс ᠬᠦᠶᠢᠲᠠᠨ - хүйтэн ᠲᠦᠶᠢᠮᠡᠷ - түймэр ᠶᠢᠯᠰᠤ - үйлс	хүйс хүйтэн түймэр үйлс
---	----------------------------------

Үгийн эцэст болбол ямар нэгэн **эгшиг** +(᠎, й) **гийгүүлэгч** (э+й) –ээр тэмдэглэнэ. Жишээ:

иел - ᠶᠡᠯ балгай - ᠪᠠᠯᠭᠠᠢ нохой - ᠨᠣᠬᠤᠢ	нохой балай үгүй
---	------------------------

Өнөөгийн монгол хэлний нэгдүгээр үеийн хос эгшгүүд хуучин бичгийн доорхи бүтэцтэй тохирно.

ᠠ	ᠣ	ᠤ	ᠦ
ай = айи	ой = ойи	уй = уйи	үй = үйи
ᠠᠢ ᠠᠶᠢ ᠠᠶᠢᠨ ᠠᠶᠢᠨᠢ	ᠣᠢ ᠣᠶᠢ ᠣᠶᠢᠨ ᠣᠶᠢᠨᠢ	ᠤᠢ ᠤᠶᠢ ᠤᠶᠢᠨ ᠤᠶᠢᠨᠢ	ᠦᠢ ᠦᠶᠢ ᠦᠶᠢᠨ ᠦᠶᠢᠨᠢ

Үүнээс гадна хуучин бичигт **эй** –ийн хос эгшигийг **эйи**-ээр тэмдэглэж байсан. Гэвч өнөөгийн монгол хэлэнд энэ нь ихэвчлэн урт эгшиг **ий** болжээ. Бас хэдэн үгийн хос эгшиг нь хуучин бичгийн (**айу, уйу, үйү**) бүтэцтэй тохирмуй. Жишээлбээс:

айх - ᠠᠶᠢᠬᠤ гуйх - ᠭᠤᠶᠢᠬᠤ гүйх - ᠭᠦᠶᠢᠬᠤ	айх гуйх гүйх
---	---------------------

Мөн зарим үгийн тагнайшсан гийгүүлэгчийн өмнөх урт эгшгийг халхчууд хос эгшгээр хэлэх болжээ. Жишээ нь:

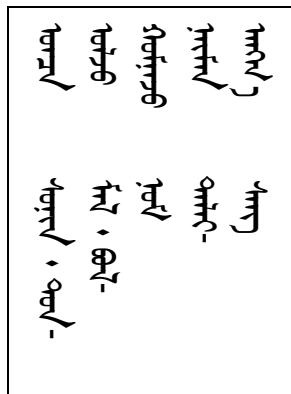
дайран - ᠳᠠᠶᠢᠷᠠᠨ тойрон - ᠲᠣᠶᠢᠷᠠᠨ	дайран тойрон
--------------------------------------	------------------

Дэвсгэр үсэг

Хуучин монгол бичигт үе, үгийн эцэст ардаа эгшиггүй ордог гийгүүлэгч үсгийг дэвсгэр үсэг хэмээмүй. Ийм дэвсгэр үсэг арван нэг байдаг бөгөөд тэдгээрийг хатуу, зөөлөн гэж хоёр ангилмуй.

Зөөлөн дэвсгэр үсэг

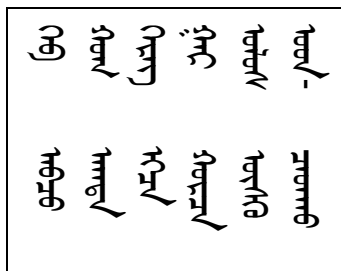
Үе, үгийн эцэст ардаа эгшиггүй орох (ᠮ - н, ᠯ - л, ᠮ - м, ᠯ - й, ᠨ - н) эдгээр таван гийгүүлэгчийг зөөлөн дэвсгэр хэмээнэ. Жишээ нь:

Зарим номонд (ᠪᠠ, ᠪᠡ) зэрэг цөөхөн үгэнд ордог (ᠪ) в -ийг зөөлөн дэвсгэрт оруулан тоолдог ёс буй.

Хатуу дэвсгэр үсэг

Үе, үгийн эцэст ардаа эгшиггүй ордог (ᠪ, ᠨ, ᠭ, ᠵ, ᠳ, ᠬ, ᠰ) (б(а), г, (э)г, р, с, д) эдгээр зургаан үсгийг хатуу дэвсгэр үсэг хэмээмүй. Жишээ:

Хуучин монгол бичгийн “и” эгшиг, түүний хувьсал

Монгол хэлний и эгшигийг бусад эгшигтэй харьцуулахад ихээхэн өвөрмөц онцлогтой эгшиг юм. Энэ нь юуны түрүүнд орчин тойрныхоо эгшиг, гийгүүлэгч авиануудад ноцтой нөлөө үзүүлдгээр тайлбарлагдана. Тухайлбаас: и эгшигийн нөлөөгөөр эртний монгол хэлний т авиа ч болох, д авиа ж болох, с авиа ш болсон зэрэг үзэгдэл олон үгэн дээр тохиолдоно. Бас эр үгийг ч эм үг болгосон жишээ цөөнгүй буй. Хуучин бичгийн (ᠢᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰ, ᠶᠡᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰ, ᠶᠡᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰ) гэх мэтийн эр үгс (нүүр, чийрэг, цэг) гэх мэтээр эм үгс болжээ. Ийм маягийн жишээ ялангуяа дөрвөд, торгууд, баяд зэрэг аман аялгуунд бүр ч өргөн үзэгдэнэ.

Нөгөө талаар түүхэн хөгжлийн явцад и эгшиг өөрөө бусад эгшигийн нөлөөнд орж өөрчлөгдсөн бөгөөд үүний улмаас хуучин бичигт байсан и эгшиг өнөөгийн монгол хэлэнд янз бүрийн өөр эгшгээр солигдон хэлэгдэх болжээ.

Үүнийг мэдэхгүйгээр хуучин бичгийн толь бичгээс үг эрж олоход ихээхэн бэрхшээлтэй байх учраас үгийн нэгдүгээр үеийн и эгшиг ямар нөхцөлд ямар эгшгээр солигдсоныг товч дурдъя.

1. Хуучин монгол бичгийн нэгдүгээр үеийн и эгшигийн дараахи хоёр, гуравдугаар үед а эгшиг орж байсан үгийн и нь а буюу тагнайшсан гийгүүлэгчийн дараахи а болон солигджээ.

Жишээ:

ᠮᠢᠬᠠᠨ ᠵᠢᠭᠢᠰᠤᠨ ᠨᠢᠷᠠᠢ ᠬᠢᠷᠠ ᠬᠢᠯᠪᠠᠷ	михан – мах жигасун - загас нирай - нярай хира – хяр (хьар) хилбар – хялбар (хьалбар)
---	---

2. Хуучин бичгийн нэгдүгээр үеийн **и** эгшгийн дараахи үед **у** орж байсан үгийн **и** нь **у** болон өөрчлөгджээ.

Жишээ:

ᠴᠢᠰᠤᠨ ᠨᠢᠷᠦᠭᠤᠨ ᠵᠢᠷᠭᠦᠭᠠᠨ ᠰᠢᠭᠤᠢ ᠬᠢᠲᠤᠭᠠ ᠴᠢᠬᠤᠯᠠ	чисун – цус ниругун – нуруу жиргуган – зургаа(н) сигуй - шугуй хитуга - хутга чихула - чухал
---	---

3. Хуучин бичгийн **и** эгшгийн дараа **у** буюу хоёр, гуравдугаар үед нь **и**, **а** орж байсан зарим үгийн **и** эгшиг нь **о** эгшгээр солигдсон байдаг.

Жишээ:

ᠰᠢᠷᠣᠢ ᠵᠢᠷᠦᠭᠠ ᠴᠢᠨᠠ ᠢᠷᠦᠭᠠᠷ	сирой – шороо жируга - жороо чинуа - чоно иругар - ёроол
-----------------------------------	---

4. Хуучин монгол бичгийн **э** эгшгийн өмнө орж байсан нэгдүгээр үеийн **и** нь **э** –гээр солигджээ.

Жишээ:

ᠨᠢᠭᠡᠨ ᠵᠢᠪᠡ ᠨᠢᠪᠰᠢᠷᠡᠲᠡᠯᠡ ᠲᠢᠨᠬᠢᠮ ᠢᠰᠡᠭᠡᠢ	НИГЭН – нэг жибэ - зэв нибсирэтэлэ - нэвширтэл тиңхим - тэнхим исэгэй - эсгий
--	---

5. **ү** үсгийн өмнө орж байсан **и** нь **ү** болон өөрчлөгдсөн байна.

Жишээ:

ᠨᠢᠳᠦᠨ ᠰᠢᠳᠦᠨ ᠰᠢᠯᠦᠰᠦᠨ ᠵᠢᠰᠦ ᠰᠢᠲᠦᠬᠦ ᠵᠢᠷᠦᠬᠡ ᠨᠢᠴᠦᠭᠦᠨ	нидүн - нүд сидүн - шүд силүсүн - шүлс жисү - зүс ситүхү - шүтэх жирүхэ - зүрх ничүгүн - нүцгэн
--	---

6. Нэгдүгээр үеийн **и** –ийн дараа **ү** буюу хоёр, гуравдугаар үед нь **ү**, **э** эгшиг орж байсан зарим үгийн **и** нь **ө** эгшгээр солигдсон байна.

Жишээ:

ᠴᠢᠳᠬᠦᠷ ᠢᠰᠭᠤᠯ ᠴᠢᠯᠦᠭ᠎ᠠ ᠴᠢᠮᠦᠭ᠎ᠠ ᠰᠢᠪᠦᠭ᠎ᠠ	чидхүр - чөтгөр исгүл - өшгөл чилүгэ - чөлөө чимүгэ - чөмөг сибүгэ - шөвөг
--	--

Дээрхээс үзвээс хуучин бичгийн нэгдүгээр үеийн **и** эгшиг эр үгэнд цөм өөр эгшгээр солигдсон учраас эдүгээ халх аялгуунд нэгдүгээр үедээ **и** эгшигтэй эр үг байхгүй болжээ.

Харин эм үгийн нэгдүгээр үеийн **и** эгшиг олон тохиолдолд өөр эгшгээр солигдсон боловч бас нэлээд үгийн **и** эгшиг:

ᠪᠢᠴᠢᠭ ᠴᠢᠨᠡᠭ᠎ᠠ ᠵᠢᠯ ᠰᠢᠯ ᠢᠯ ᠢᠰᠢᠭ ᠢᠰᠢᠭ᠎ᠠ ᠶᠢᠨᠵᠠᠭ᠎ᠠ (ᠮᠤᠩᠭᠠᠨ)	бичиг, чинээ, жил, шил, ил, ихэр, ишиг
--	--

гэх мэтээр үлдэж хоцорчухуй.

Хуучин бичгийн эр үгийн эхний **и** эгшгийн өмнө өнөөгийн хэл аялгуунд **й** гийгүүлэгч нэмж гарч ирсэн байна.

Жишээ нь:

ᠶᠠᠮᠠᠭᠠᠨ ᠶᠠᠨᠵᠠᠭ᠎ᠠ ᠶᠠᠲᠤᠭᠤ ᠶᠠᠷᠪᠠᠶᠢᠬᠦ ᠶᠠᠯᠠᠯᠲᠠ ᠶᠠᠷᠭᠠᠷ ᠶᠢᠷᠦᠭᠠ	имаган - ямаа инжага - янзага итагу - ятуу ирбайиху - ярвайх илалта - ялалт иругар - ёроол ируа - ёр
---	--

и –ээр эхэлсэн эм үгийн эхэнд **ᠶᠠᠷᠦᠭᠠ** – ерөөл гэх мэтийн ганц хоёр үгийг эс тооцох аваас төв халхад **й** гийгүүлэгч гарч ирдэггүй ажээ.

Үгэнд дагавар нөхцөл залгахад баримтлах зүйл

Хуучин монгол бичигт үгэнд дагавар, нөхцөл залгахдаа дор дурдсан хэдэн зүйлийг харгалзан залгамуй. Үүнд:

1. Уул үгийн эр, эмийг харгалзан эр үгэнд эр, эм үгэнд эм дагавар, нөхцлийг залгамуй. Хуучин монгол бичигт уруулын талаар эгшиг зохицох ёс байдаггүй учраас дагавар, нөхцлүүд нь зөвхөн эр, эм хоёр хувилбартай баймуй. Өөрөөр хэлбээс эр үгэнд **а, у** эгшигтэй, эм үгэнд **э, ү** эгшигтэй дагавар, нөхцөл залгамуй.

Жишээлбээс:

ᠠᠨᠭᠠᠨ	ᠠᠨᠭᠠᠨ	ᠠᠨᠭᠠᠨ	ᠠᠨᠭᠠᠨ	ᠠᠨᠭᠠᠨ	ᠠᠨᠭᠠᠨ	ᠠᠨᠭᠠᠨ	ᠠᠨᠭᠠᠨ	ᠠᠨᠭᠠᠨ	ᠠᠨᠭᠠᠨ
- ТЭН	- ТАН	- ЖУХУЙ	- ЖУХУЙ	- (э)ГЧИ	- (а)ГЧИ	- ЛУГА	- ЛУГЭ	- ДУР	- ДУР
малын, хөлийн, аавд, эгчид, ахтай (ах лугаа), хүнтэй (хүнн лүгээ), сурагч, хэлэгч, явжээ, иржээ, оюутан, жигүүртэн									

2. Эр үгийн нэлээд нөхцөлийг залгахдаа эгшиг гийгүүлэгчийн дарааллыг харгалзана. Хуучин монгол бичигт ихэвчлэн эгшиг гийгүүлэгч салаавчлан ордог учраас эгшгээр төгссөн үгэнд гийгүүлэгчээр эхэлсэн нөхцөл, гийгүүлэгчээр төгссөн үгэнд эгшгээр эхэлсэн нөхцөл залгамуй.

Жишээлбээс:

ᠠᠨᠭᠠᠨ	ᠠᠨᠭᠠᠨ	ᠠᠨᠭᠠᠨ	ᠠᠨᠭᠠᠨ	ᠠᠨᠭᠠᠨ	ᠠᠨᠭᠠᠨ
- Д	- НУГУД	- И	- ИИ	- ҮН	- ИИН
ахын, дэвтрийн, ширээг, хүнийг, зараанууд, бахууд					

3. Гийгүүлэгчээр төгссөн үгэнд дагавар, нөхцөл залгахдаа зарим тохиолдолд хатуу, зөөлөн дэвсгэр үсгийг харгалзан бичнэ. Жишээ:

ᠠᠨᠭᠠᠨ	ᠠᠨᠭᠠᠨ	ᠠᠨᠭᠠᠨ	ᠠᠨᠭᠠᠨ	ᠠᠨᠭᠠᠨ	ᠠᠨᠭᠠᠨ
- ЧУХУЙ	- ЖУХУЙ	- ЧУ	- ЖУ	- ТАГАН	- ДАГАН
малд, гарт, номондоо, бахтаа, олж, гарч, ханажээ, оджээ					

5. “ᠴᠢ-д” нөхцлийг эгшиг ба “ᠢ-н, ᠢ-й, ᠴ-р, ᠢ-л” гийгүүлэгчээр төгссөн зарим нэр үгэнд залгаж бичих бөгөөд харин “ᠢ-н, ᠢ-й, ᠴ-р, ᠢ-л” гийгүүлэгчийг хасч залгамуй. Жишээлбээс:

ᠰᠤᠷᠠᠭᠴᠢᠳᠤ ᠮᠣᠷᠢᠳᠤ ᠢᠰᠡᠳᠤ ᠨᠣᠬᠣᠳᠤ ᠨᠥᠬᠡᠳᠤ ᠲᠦᠰᠮᠡᠳᠤ
сурагчид, морьд, эзэд, ноход, нөхөд, түшмэд

Эдгээрээс гадна “ᠴᠢ-чууд, -чүүд” нөхцлийг хэрэглэж хүн төрөлхтөний холбогдолтой зарим нэрийг олон тооны утгатай болгомуй. Жишээлбээс:

ᠡᠬᠴᠢᠭᠦᠳᠤ ᠡᠮᠡᠭᠲᠡᠢᠴᠢᠭᠦᠳᠤ ᠵᠠᠯᠤᠭᠴᠢᠭᠦᠳᠤ ᠪᠠᠭᠠᠲᠠᠷᠴᠢᠭᠦᠳᠤ ᠤᠷᠴᠢᠭᠦᠳᠤ ᠮᠣᠩᠭᠣᠯᠴᠢᠭᠦᠳᠤ ᠪᠠᠭᠠᠴᠢᠭᠦᠳᠤ
эхчүүд, эмэгтэйчүүд, залуучууд, баатарчууд, урчууд, монголчууд, багачууд

Тийн ялгалын нөхцлүүдийг зөв бичих дүрэм

Тийн ялгалын нэр	Харьялах			Заах		Өгөх орших	
	ᠢᠶᠢᠨ – ийн	ᠢᠨ – ун, үн	ᠢ – у, ү	ᠢ – ий	ᠢ – и	– дур, дүр	– тур, түр
Хаана хэрэглэх	Эгшиг ба й гийгүүлэгчээр төгссөн үгийн дараа	“ –й, -н” –ээс бусад гийгүүлэгчийн дараа хэрэглэмүй.	Зөвхөн “н” гийгүүлэгчээр төгссөн үгийн дараа	Эгшиг ба “й” гийгүүлэгчээр төгссөн үгийн дараа	“ й” –ээс бусад гийгүүлэгчийн дараа	Эгшиг ба зөөлөн дэвсгэр үсгийн дараа	Хатуу дэвсгэр үсгийн дараа хэрэглэмүй.
Жишээ	ᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ, ᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ ᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ, ᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ ᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ, ᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ	ᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ, ᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ ᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ, ᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ ᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ, ᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ	ᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ, ᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ ᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ, ᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ ᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ, ᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ	ᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ, ᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ ᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ, ᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ ᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ, ᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ	ᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ, ᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ ᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ, ᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ ᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ, ᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ	ᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ, ᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ ᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ, ᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ ᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ, ᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ	ᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ, ᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ ᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ, ᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ ᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ, ᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ

Тийн ялгалын нэр	Гарах	Үйлдэх		Хамтрах		
Нөхцлүүд	ᠠᠭᠠ, ᠠᠨᠠ - ача, энэ	ᠪᠠᠷ, ᠪᠡᠭ - бар, бөг	ᠶᠡᠢᠭᠦᠷ - ийэр - ийэр	ᠲᠠᠢ, ᠲᠠᠶᠢ - тай - тэй	ᠯᠤᠭᠠ, ᠯᠤᠭᠢ - луга	ᠯᠤᠭᠢᠭᠡ - лүгэ
Хаана хэрэглэх	Эгшиг, гийгүүлэгчийн алинаар ч төгссөн үгийн дараа	Эгшиг ба “й” гийгүүлэгчээр төгссөн үгийн дараа	“й” –ээс бусад гийгүүлэгчээр төгссөн үгийн дараа	Эгшиг, гийгүүлэгчийн алинаар ч төгссөн үгийн дараа		
Жишээ	ᠠᠭᠠᠨᠠ, ᠠᠭᠠᠨᠠᠭᠠ, ᠠᠭᠠᠨᠠᠨᠠ, ᠠᠭᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠ, ᠠᠭᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠ, ᠠᠭᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠ	ᠪᠠᠷᠠᠨᠠ, ᠪᠠᠷᠠᠨᠠᠨᠠ, ᠪᠠᠷᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠ, ᠪᠠᠷᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠ, ᠪᠠᠷᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠ	ᠶᠡᠢᠭᠦᠷᠠᠨᠠ, ᠶᠡᠢᠭᠦᠷᠠᠨᠠᠨᠠ, ᠶᠡᠢᠭᠦᠷᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠ, ᠶᠡᠢᠭᠦᠷᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠ, ᠶᠡᠢᠭᠦᠷᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠ	ᠲᠠᠢᠨᠠ, ᠲᠠᠶᠢᠨᠠ, ᠲᠠᠢᠨᠠᠨᠠ, ᠲᠠᠶᠢᠨᠠᠨᠠ, ᠲᠠᠢᠨᠠᠨᠠᠨᠠ, ᠲᠠᠶᠢᠨᠠᠨᠠᠨᠠ	ᠯᠤᠭᠠᠨᠠ, ᠯᠤᠭᠠᠨᠠᠨᠠ, ᠯᠤᠭᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠ, ᠯᠤᠭᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠ, ᠯᠤᠭᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠ	ᠯᠤᠭᠠᠨᠠᠭᠡ, ᠯᠤᠭᠠᠨᠠᠨᠠᠭᠡ, ᠯᠤᠭᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠭᠡ, ᠯᠤᠭᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠭᠡ, ᠯᠤᠭᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠭᠡ

Тайлбар: Өгөх оршихын тийн ялгалын “ᠲᠠᠶᠢ, ᠲᠠᠶᠢ, –тур, -дур” нөхцлийг ярианы хэлний дагуу “ᠲᠠ, ᠲᠠ, –т, -д” гэж бичиж болдог.

Дээрхээс гадна өгөх оршихын тийн ялгалын “ᠠ, –а, -э” нөхцөл байдаг бөгөөд түүнийг “ᠠ, ᠠ, –н, -р” гийгүүлэгчээр төгссөн үгийн дараа бичсэн нь цөөн бус тохиолдомуу. Жишээ:

ᠠᠨᠠ, ᠠᠨᠠᠨᠠ, ᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠ, ᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠ
танаа (танд), модноо (модонд) газраа (газарт), өдрөө (өдөрт)

Хамтрахын тийн ялгалын “ᠲᠠᠶᠢ, ᠲᠠᠶᠢ, –тай, -луга, -лүгэ” нөхцлийн алинийг ч хэрэглэж болох боловч хамт цугийн санаа заасан газар ихэвчлэн “ᠲᠠᠶᠢ, ᠲᠠᠶᠢ, –луга, -лүгэ” –ийг хэрэглэдэг байв.

Хамаатуулахын нөхцлийг зөв бичихүй

1. Ерөнхийлөн хамаатуулахын нөхцөл нь “ᠪᠠᠨ, ᠪᠠᠨ, –бан, -бэн; -ийан, -ийэн” хоёр байна.
  - ᠪᠠᠨ -бан, -бэн нөхцөл нь гийгүүлэгчээр эхлэх учраас эгшиг ба “ᠶ - й” гийгүүлэгчээр төгссөн үгийн дараа бичимүй.
 Жишээ:

<p>ᠰᠢᠨᠠᠭᠤᠨ ᠰᠢᠨᠠᠭᠤᠨ ᠰᠢᠨᠠᠭᠤᠨ ᠰᠢᠨᠠᠭᠤᠨ ᠰᠢᠨᠠᠭᠤᠨ ᠰᠢᠨᠠᠭᠤᠨ ᠰᠢᠨᠠᠭᠤᠨ</p>
<p>зулайгаа, хүйгээ, дэрээ, ширээгээ, тархиа, саваагаа, адуугаа</p>

- ᠰᠢᠨ -ийан, -ийэн нөхцөл нь эгшгээр эхэлсэн тул “ᠰ - й”-гээс бусад гийгүүлэгчийн дараа хэрэглэмүй. Жишээ:

<p>ᠰᠢᠨᠠᠭᠤᠨ ᠰᠢᠨᠠᠭᠤᠨ ᠰᠢᠨᠠᠭᠤᠨ ᠰᠢᠨᠠᠭᠤᠨ ᠰᠢᠨᠠᠭᠤᠨ</p>
<p>хогоо, хэвээ, ангаа, тарималаа, олноо</p>

2. Биеийн хамаатуулах нөхцлүүд:

- Нэгдүгээр биед хамаатуулах “ᠮᠢᠨᠠᠭᠤᠨ + ᠮᠢᠨᠠᠭᠤᠨ, минь, мань” –ийг уул үгийн дараа бичимүй. Жишээлбээс:

<p>ᠮᠢᠨᠠᠭᠤᠨ ᠮᠢᠨᠠᠭᠤᠨ ᠮᠢᠨᠠᠭᠤᠨ ᠮᠢᠨᠠᠭᠤᠨ</p>
<p>адуу маань, дэвтэр минь, эцэг маань, хүү минь</p>

- Хоёрдугаар биед хамаатуулах “ᠴᠢᠨᠠᠭᠤᠨ + ᠴᠢᠨᠠᠭᠤᠨ, чинь, тань” –ийг мөн уул үгийн дараа хэрэглэмүй. Жишээлбээс:

<p>ᠴᠢᠨᠠᠭᠤᠨ ᠴᠢᠨᠠᠭᠤᠨ ᠴᠢᠨᠠᠭᠤᠨ</p>
<p>дээл чинь, бие тань, охин чинь</p>

- Гуравдугаар биед хамаатуулах “ᠠᠨᠠᠭᠤᠨ + ᠠᠨᠠᠭᠤᠨ, ану, инү” –ийг уул үгийн дараа эр үгэнд “ᠠᠨᠠᠭᠤᠨ, ану, нь” –ийг, эм үгэнд “ᠠᠨᠠᠭᠤᠨ, инү, нь” –ийг хэрэглэмүй. Бас ярианы хэлэнд ойртуулан “ᠨᠠᠭᠤᠨ, нь” гэж бичих нь элбэг үзэгдэх болжээ. Жишээлбээс:

<p>ᠠᠨᠠᠭᠤᠨ ᠠᠨᠠᠭᠤᠨ ᠠᠨᠠᠭᠤᠨ ᠠᠨᠠᠭᠤᠨ ᠠᠨᠠᠭᠤᠨ ᠠᠨᠠᠭᠤᠨ ᠠᠨᠠᠭᠤᠨ</p>
<p>аав нь, хөл нь, үг нь, самбар нь, байшин нь, үсэг нь, аав нь</p>

3. Тийн ялгалын нөхцлийн дараа ерөнхийлөн хамаатуулахын нөхцөл хэрэглэхдээ тус тусд нь саланги бичиж болохоос гадна нийлүүлэн бичих ёс буй.

Үүнд:

- Харьяалахын тийн ялгалын дараа ерөнхийлөн хамаатуулах нөхцлийг саланги бична. Жишээ:

<p>ᠠᠬᠢᠨᠬᠠᠭᠠ ᠪᠠᠭᠢᠨᠬᠠᠭᠠ ᠬᠤᠭᠤᠨᠬᠠᠭᠠ ᠳᠡᠪᠲᠢᠷᠢᠨᠬᠠᠭᠠ</p>
<p>ахынхаа, ангийнхаа, багийнхаа, хуучныхаа, дэвтрийнхээ</p>

- Заахын тийн ялгалын дараа ерөнхийлөн хамаатуулахын нөхцлийг саланги бичиж болохоос гадна “ᠶᠤᠭᠠᠨ, ᠶᠤᠭᠦᠨ, –йуган, –йүгэн” гэж нийлүүлэн бичээд эр үгийн дараа “ᠶᠤᠭᠠᠨ – йуган” –ийг, эм үгийн дараа “ᠶᠤᠭᠦᠨ –йүгэн” –ийг бичимүй. Жишээлбээс:

<p>ᠶᠤᠭᠠᠨ (ᠶᠤᠭᠠᠨ) ᠶᠤᠭᠦᠨ (ᠶᠤᠭᠦᠨ) ᠶᠤᠭᠠᠨ (ᠶᠤᠭᠠᠨ) ᠶᠤᠭᠦᠨ (ᠶᠤᠭᠦᠨ)</p>
<p>багшийгаа, Болдыгоо, эхийгээ, Мишигийгээ</p>

- Өгөх оршихын тийн ялгалын дараа ерөнхийлөн хамаатуулахын нөхцлийг “ᠳᠠᠭᠠᠨ, ᠳᠡᠭᠦᠨ, –таган, –тэгэн” гэж саланги бичихээс гадна “ᠳᠠᠭᠠᠨ, ᠳᠡᠭᠦᠨ, –даган, –дэгэн” гэж нийлүүлэн бичиж болох бөгөөд “ᠳᠠᠭᠠᠨ, ᠳᠡᠭᠦᠨ” –ийг эгшиг ба зөөлөн дэвсгэрээр төгссөн үгийн дараа эр, эмийг нь харж бичих ба “ᠳᠠᠭᠠᠨ, ᠳᠡᠭᠦᠨ” –ийг хатуу дэвсгэрээр төгссөн үгийн дараа эр, эмийг нь зохицуулан бичимүй. Жишээлбээс:

<p>ᠳᠠᠭᠠᠨ (ᠳᠠᠭᠠᠨ) ᠳᠡᠭᠦᠨ (ᠳᠡᠭᠦᠨ) ᠳᠠᠭᠠᠨ (ᠳᠠᠭᠠᠨ) ᠳᠡᠭᠦᠨ (ᠳᠡᠭᠦᠨ) ᠳᠠᠭᠠᠨ (ᠳᠠᠭᠠᠨ) ᠳᠡᠭᠦᠨ (ᠳᠡᠭᠦᠨ)</p>
<p>мөрөндөө, хөлөндөө, нарандаа, нутагтаа, нөхөртөө</p>

- Гарахын тийн ялгалын дараа ерөнхийлөн хамаатуулахын “ᠬᠠᠷᠠᠬᠤ” –ийг “ᠬᠠᠷᠠᠬᠤ” гэж саланги бичихээс гадна “ᠬᠠᠷᠠᠬᠤ” –ачаган, -эчэгэн” гэж нийлүүлэн бичиж эр, эмээр зохицуулмуй. Жишээлбээс:

<p>ᠬᠠᠷᠠᠬᠤ (ᠬᠠᠷᠠᠬᠤ)   ᠬᠠᠷᠠᠬᠤ (ᠬᠠᠷᠠᠬᠤ)   ᠬᠠᠷᠠᠬᠤ (ᠬᠠᠷᠠᠬᠤ)   ᠬᠠᠷᠠᠬᠤ (ᠬᠠᠷᠠᠬᠤ)</p>
<p>авдарнаасаа, үнээнээсээ гэрээсээ, цагаасаа</p>

- Хамтрахын тийн ялгалын дараа “ᠬᠠᠮᠲᠤᠷᠠᠬᠤ” гэж саланги бичихээс гадна “ᠬᠠᠮᠲᠤᠷᠠᠬᠤ” –тайган, -тэйгэн” гэж нийлүүлэн бичиж болно. Жишээлбээс:

<p>ᠬᠠᠮᠲᠤᠷᠠᠬᠤ (ᠬᠠᠮᠲᠤᠷᠠᠬᠤ)   ᠬᠠᠮᠲᠤᠷᠠᠬᠤ (ᠬᠠᠮᠲᠤᠷᠠᠬᠤ)   ᠬᠠᠮᠲᠤᠷᠠᠬᠤ (ᠬᠠᠮᠲᠤᠷᠠᠬᠤ)   ᠬᠠᠮᠲᠤᠷᠠᠬᠤ (ᠬᠠᠮᠲᠤᠷᠠᠬᠤ)</p>
<p>үнээтэйгээ, хоньтойгоо аралтайгаа, хэвтэйгээ</p>

Хоёр. Үйл үгээс нэр үг үүсгэх дагаварууд

	1	2	3	4
Дагаварууд	deg - 'deg - deg - 'deg - deg - 'deg -	г - г - г - г -	г - г - г - г -	г - г - г - г -
Хэрэглэх газар	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн үйл үгэнд залгана	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн үйл үгэнд залгана	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн үйл үгэнд залгана	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн үйл үгэнд залгана
Эгшиг жийрэглэх эсэх		+	+	+
Жишээ	deg - 'deg - deg - 'deg - deg - 'deg -	г - г - г - г - г - г -	г - г - г - г - г - г -	г - г - г - г - г - г -

5	6	7	8	9
г - г - г - г - г - г -	г - г - г - г - г - г -	г - г - г - г - г - г -	г - г - г - г - г - г -	г - г - г - г - г - г -
Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн үйл үгэнд залгана	Эгшгээр төгссөн үйл үгэнд залгана	Эгшгээр төгссөн үйл үгэнд залгана	Эгшгээр төгссөн үйл үгэнд залгаж эрхэлсэн ажлын нэр заасан нэр үг үүсгэнэ	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн үйл үгэнд залгана
+				
г - г - г - г - г - г -	г - г - г - г - г - г -	г - г - г - г - г - г -	г - г - г - г - г - г -	г - г - г - г - г - г -

10	11	12	13	14
<p>наа - 𐎎𐎠𐎢𐎡𐎹 нээ - 𐎎𐎠𐎢𐎡𐎹 эв - 𐎎𐎠𐎢𐎡𐎹 ээ - 𐎎𐎠𐎢𐎡𐎹</p>	<p>аас, -ээс -аас, -ээс</p>	<p>наг - 𐎎𐎠𐎢𐎡𐎹 наг - 𐎎𐎠𐎢𐎡𐎹</p>	<p>М - 𐎎𐎠𐎢𐎡𐎹 М - 𐎎𐎠𐎢𐎡𐎹</p>	<p>М - 𐎎𐎠𐎢𐎡𐎹 М - 𐎎𐎠𐎢𐎡𐎹</p>
<p>Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн үйл үгэнд залгаж нэр үг үүсгэнэ. “-аас”-ээр төгссөн үгэнд (𐎎𐎠𐎢𐎡𐎹) хэлбэртэй бичнэ.</p>	<p>Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн үйл үгэнд залгаж нэр үг үүсгэнэ. “-аас”-ээр төгссөн үгэнд (𐎎𐎠𐎢𐎡𐎹) хэлбэртэй бичнэ.</p>	<p>Эгшгээр төгссөн үйл үгэнд залгана</p>	<p>Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн үйл үгэнд залгана</p>	<p>Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн үйл үгэнд залгана</p>
+		+	+	+
<p>наа, нээ, эв, ээ, наа, нээ, эв, ээ</p>	<p>аас, -ээс, аас, -ээс, аас, -ээс, аас, -ээс</p>	<p>наг, наг, наг, наг</p>	<p>М, М, М, М</p>	<p>М, М, М, М</p>

15	16	17	18	19
<p>МЖ - 𐎎𐎠𐎢𐎡𐎹 МЖ - 𐎎𐎠𐎢𐎡𐎹</p>	<p>С - 𐎎𐎠𐎢𐎡𐎹 С - 𐎎𐎠𐎢𐎡𐎹</p>	<p>Уурь - 𐎎𐎠𐎢𐎡𐎹 Уурь - 𐎎𐎠𐎢𐎡𐎹</p>	<p>Ль - 𐎎𐎠𐎢𐎡𐎹 Ль - 𐎎𐎠𐎢𐎡𐎹</p>	<p>МТ - 𐎎𐎠𐎢𐎡𐎹 МТ - 𐎎𐎠𐎢𐎡𐎹</p>
<p>Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн үйл үгэнд залгана</p>	<p>Эгшгээр төгссөн үйл үгэнд залгана</p>	<p>Эгшгээр төгссөн үйл үгэнд залгана</p>	<p>Эгшгээр төгссөн цөөхөн үйл үгэнд залгана</p>	<p>Эгшгээр төгссөн үйл үгэнд залгана</p>
+				
<p>МЖ, МЖ, МЖ, МЖ</p>	<p>С, С, С, С</p>	<p>Уурь, Уурь, Уурь, Уурь</p>	<p>Ль, Ль, Ль, Ль</p>	<p>МТ, МТ, МТ, МТ</p>

20	21	22	23	24	25
<p>شکر - hee نکر - hee</p>	<p>ن - p</p>	<p>نهل - хулан نهلن - нэлг</p>	<p>ن - 3 ن - 3</p>	<p>نلاس - Дасун نلاس - Дас,</p>	<p>ن - p</p>
<p>Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн үйл үгэнд залгана</p>	<p>Эгшгээр төгссөн үйл үгэнд залгана</p>	<p>Гийгүүлэгчээр төгссөн үйл үгэнд залгана.</p>	<p>Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн цөөхөн үйл үгэнд залгана</p>	<p>Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн үйл үгэнд залгана</p>	<p>Эгшгээр төгссөн цөөхөн үйл үгэнд залгана</p>
+					
<p>نکرشکر , نکرشکر نکرشکر , نکرشکر نکرشکر</p>	<p>نکرشکر , نکرشکر نکرشکر , نکرشکر</p>	<p>نکرشکر , نکرشکر نکرشکر , نکرشکر</p>	<p>نکرشکر , نکرشکر</p>	<p>نکرشکر , نکرشکر نکرشکر , نکرشکر نکرشکر , نکرشکر</p>	<p>نکرشکر , نکرشکر نکرشکر</p>

Тайлбар: Эгшиг жийрэглэхийг (+) тэмдэгээр тэмдэглэв.

Тэмдэг нэрийг үүсгэхүй

Нэг. Нэр үгээс тэмдэг нэр үүсгэх дагаварууд

	1	2	3	4
Дагаварууд	<p>نلخال (نلخال) نلخال -خال</p>	<p>نلعال -عال نلعال</p>	<p>نلعال -معال نلعال</p>	<p>نلعال -لعال نلعال</p>
Хэрэглэх газар	<p>Нэрийн үндэст залгахдаа (√,-н) –г хасна. (ن , -p)-тэй үгэнд (نلخال, نلخال)-ийг хэрэглэнэ.</p>	<p>Нэрийн үндэст залгаж хүсэл дуртайг заасан утга үүсгэнэ</p>	<p>Нэрийн үндэст залгаж эрхэмлэх утга үүсгэнэ. (√,-н) сүүлтэй үгийн (√,-н) сүүлийг хасна.</p>	<p>Тухайн зүйл элбэг арвиныг заасан утга үүсгэнэ. (√,-н) сүүлтэй үгийн (√,-н) сүүлийг хасна.</p>
Эгшиг жийрэглэх эсэх				
Жишээ	<p>نکرشکر , نکرشکر نکرشکر , نکرشکر نکرشکر</p>	<p>نکرشکر , نکرشکر نکرشکر , نکرشکر نکرشکر</p>	<p>نکرشکر , نکرشکر نکرشکر , نکرشکر نکرشکر</p>	<p>نکرشکر , نکرشکر نکرشکر , نکرشکر نکرشکر</p>

5	6	7	8	9
<p>ᠭᠣᠨ ᠲᠤ ᠮᠤᠨ ᠶᠡᠭᠡᠨ ᠶᠡᠭᠡᠨ</p>	<p>ᠨᠢᠵᠢᠯᠠ НИЖЛГ -</p>	<p>ᠨᠢᠮᠠᠨ НИМН - ᠨᠢᠯᠠ ᠨᠢᠯ - ᠨᠢᠯᠠᠨ ᠨᠢᠯᠠᠨ</p>	<p>ᠭᠣᠨ ᠲᠤ</p>	<p>ᠨ Н -</p>
<p>Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн нэр үндэст залгаж тухайн юм буюу чанар бүхийг заасан утга үүсгэнэ</p>	<p>Эгшгээр төгссөн нэрэнд залгаж хэлбэр дүрс заасан утга үүсгэнэ</p>	<p>Өнгө заасан үгэнд залгаж мал амьтны зүсмийн эм хүйсийг заасан утга үүсгэнэ. (ᠯ, -н) сүүлтэй үгийн (ᠯ, -н) сүүлийг хасна.</p>	<p>Эгшгээр төгссөн үгэнд залган голдуу орон заасан утга үүсгэнэ.</p>	<p>Эгшгээр төгссөн үгэнд залгаж тэмдэг нэр үүсгэнэ</p>
<p>ᠮᠤᠨᠢᠵᠢᠯᠠ, ᠮᠤᠨᠢᠵᠢᠯᠠᠨ, ᠮᠤᠨᠢᠵᠢᠯᠠᠨ, ᠮᠤᠨᠢᠵᠢᠯᠠᠨ, ᠮᠤᠨᠢᠵᠢᠯᠠᠨ</p>	<p>ᠨᠢᠵᠢᠯᠠ, ᠨᠢᠵᠢᠯᠠᠨ, ᠨᠢᠵᠢᠯᠠᠨ, ᠨᠢᠵᠢᠯᠠᠨ</p>	<p>ᠨᠢᠮᠠᠨ, ᠨᠢᠮᠠᠨ, ᠨᠢᠮᠠᠨ, ᠨᠢᠮᠠᠨ, ᠨᠢᠮᠠᠨ, ᠨᠢᠮᠠᠨ</p>	<p>ᠭᠣᠨ, ᠭᠣᠨ, ᠭᠣᠨ, ᠭᠣᠨ, ᠭᠣᠨ, ᠭᠣᠨ</p>	<p>ᠨ, ᠨ, ᠨ, ᠨ, ᠨ, ᠨ</p>

Хоёр. Үйл үгээс тэмдэг нэр үүсгэх дагаварууд

	1	2	3	4
Дагаварууд	<p>ᠨᠢᠯᠠᠨ НИЛН - ᠨᠢᠯᠠᠨ НИЛН - ᠨᠢᠯᠠᠨ</p>	<p>ᠨᠢᠯᠠᠨ ИХ - ᠨᠢᠯᠠᠨ ИХ - ᠨᠢᠯᠠᠨ</p>	<p>ᠨᠢᠯᠠᠨ ИЙ - ᠨᠢᠯᠠᠨ ИЙ - ᠨᠢᠯᠠᠨ</p>	<p>ᠨᠢᠯᠠᠨ ИЙ - ᠨᠢᠯᠠᠨ ИЙ - ᠨᠢᠯᠠᠨ</p>
Хэрэглэх газар	<p>Эгшгээр төгссөн үндэст залгаж үүсгэнэ</p>	<p>Ихэвчлэн (ᠨᠢᠯ) –аар төгссөн үгэнд залгах бөгөөд эцсийн (ᠯ, -а,э) эгшигийг хасна</p>	<p>(, й) гийгүүлэгчээр төгссөн үгэнд залгахдаа (, й) -г хасна.</p>	<p>(, й) гийгүүлэгчээр төгссөн үйл үгэнд залгахдаа (, й) -г хасч залгана. Аман аялгууны нөлөөгөөр зарим үгэнд (ᠨᠢᠯᠠᠨ, -ᠨᠢᠯᠠᠨ) гэж бичнэ.</p>
Эгшиг жийрэглэх эсэх				
Жишээ	<p>ᠨᠢᠯᠠᠨ, ᠨᠢᠯᠠᠨ, ᠨᠢᠯᠠᠨ, ᠨᠢᠯᠠᠨ, ᠨᠢᠯᠠᠨ</p>	<p>ᠨᠢᠯᠠᠨ, ᠨᠢᠯᠠᠨ, ᠨᠢᠯᠠᠨ, ᠨᠢᠯᠠᠨ, ᠨᠢᠯᠠᠨ, ᠨᠢᠯᠠᠨ</p>	<p>ᠨᠢᠯᠠᠨ, ᠨᠢᠯᠠᠨ, ᠨᠢᠯᠠᠨ, ᠨᠢᠯᠠᠨ, ᠨᠢᠯᠠᠨ</p>	<p>ᠨᠢᠯᠠᠨ, ᠨᠢᠯᠠᠨ, ᠨᠢᠯᠠᠨ, ᠨᠢᠯᠠᠨ, ᠨᠢᠯᠠᠨ, ᠨᠢᠯᠠᠨ</p>

ᠠᠨᠠᠭᠠᠨ, ᠠᠨᠠᠭᠠᠨ, ᠠᠨᠠᠭᠠᠨ) гэх мэтээр хуучин бичигт хоёроос бусдыг (ᠠ, -н) сүүлтэй бичиж байсан бөгөөд орчин үед аман ярианы нөлөөгөөр зарим тохиолдолд (ᠠ, -н) –ийг хасч бичих болжээ.

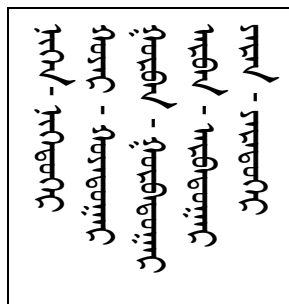
(ᠠᠨᠠᠭᠠᠨ - түмэн)-ээс дээшхи тооны нэрийг (ᠠᠨᠠᠭᠠᠨ, ᠠᠨᠠᠭᠠᠨ, ᠠᠨᠠᠭᠠᠨ) гэх мэтээр төвдөөр нэрлэж бичиж байв.

Мөн хуучин энэтхэгээс гаралтай (ᠠ, ᠨ, ᠨ, ᠠ, ᠠ, ᠠ, ᠠ, ᠠ, ᠠ, ᠠ, ᠠ) тооны тэмдэгт хэрэглэж байсан бөгөөд энэ нь ялангуяа олон оронтой тоог хуучин бичигт дээрээс дорогш (ᠠᠨᠠᠭᠠᠨ, ᠠᠨᠠᠭᠠᠨ) бичихэд тохиромжтой байв.

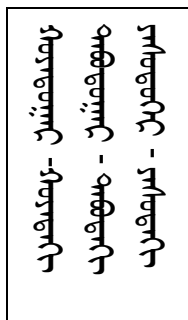
2. Дэс тоо

Үндсэн тооны нэрэнд (ᠪᠠᠭᠠᠨ, ᠪᠠᠭᠠᠨ) –ийг залгаж дэс тоог үүсгэнэ. Энэхүү нөхцлийг үндсэн тооны эцсийн (ᠠ, ᠨ) гийгүүлэгчийг хасч залгана.

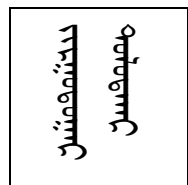
Жишээлбээс:

Бас (ᠪᠠᠭᠠᠨ, ᠪᠠᠭᠠᠨ) –ийн оронд (ᠪᠠᠭᠠᠨ) –ийг хэрэглэнэ. Жишээ:

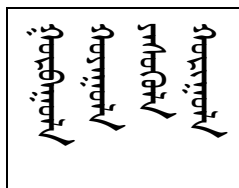
(ᠠᠨᠠᠭᠠᠨ, ᠠᠨᠠᠭᠠᠨ) хэмээх тооны (ᠠᠨᠠᠭᠠᠨ) –ыг хасч (ᠪᠠᠭᠠᠨ, дугар) –ыг залгадаг уламжлал буй. Жишээ:

ᠠᠨᠠᠭᠠᠨ, ᠠᠨᠠᠭᠠᠨ хэмээхийг ᠠᠨᠠᠭᠠᠨ, ᠠᠨᠠᠭᠠᠨ гэх мэтээр товчлон бичдэг заншил байв.

3. Хам тоо

Үндсэн тооны нэрэнд (ᠠᠨᠠᠭᠠᠨ, ᠠᠨᠠᠭᠠᠨ) дагавар залгаж хам тоо үүсгэмүй. Тооны нэрийн эцсийн (ᠠ, ᠨ) –ийг хасч залгана. Жишээлбээс:

Мөн (ᠠᠨᠠᠭᠠᠨ, ᠠᠨᠠᠭᠠᠨ)–ы эцсийн (ᠠᠨᠠᠭᠠᠨ) сүүлийг хасч залгана. Жишээ:

ᠮᠤᠩᠭᠤᠨ ᠠᠷᠤᠮᠤᠨ

4. Түгээл тоо

Тооны нэрэнд (ᠮᠤᠩᠭᠤᠨ, ᠠᠷᠤᠮᠤᠨ) дагавар залгаж түгээл тоог үүсгэх бөгөөд эцсийн (ᠠᠷᠤᠮᠤᠨ, ᠠᠷᠤᠮᠤᠨ) –ийг хасна. Гэвч энэ хэлбэр төдий л хэрэглэгдэхгүй. Харин тооны нэрийг давтан хэрэглэж түгээл тоог үүсгэж болно. Жишээ:

ᠮᠤᠩᠭᠤᠨ ᠠᠷᠤᠮᠤᠨ
ᠮᠤᠩᠭᠤᠨ ᠠᠷᠤᠮᠤᠨ
ᠮᠤᠩᠭᠤᠨ ᠠᠷᠤᠮᠤᠨ

ᠮᠤᠩᠭᠤᠨ, ᠠᠷᠤᠮᠤᠨ хэмээх тооны нэрэнд түгээл тооны дагавар залгаж (ᠮᠤᠩᠭᠤᠨ ᠠᠷᠤᠮᠤᠨ, ᠠᠷᠤᠮᠤᠨ) гэж бичих нь элбэг тохиолдмуй.

5. Тойм тоо

Тооны нэрэнд (ᠮᠤᠩᠭᠤᠨ, ᠠᠷᠤᠮᠤᠨ) дагавар залгаж тойм тоо үүсгэнэ. Ялангуяа арваас дээшхи тоонд өргөн хэрэглэнэ. Жишээ:

ᠮᠤᠩᠭᠤᠨ
ᠮᠤᠩᠭᠤᠨ
ᠮᠤᠩᠭᠤᠨ

6. Дахих тоо

Үндсэн тооны нэрэнд (ᠮᠤᠩᠭᠤᠨ) дагавар залгаж дахих тоо үүсгэнэ. Жишээлбээс:

ᠮᠤᠩᠭᠤᠨ
ᠮᠤᠩᠭᠤᠨ
ᠮᠤᠩᠭᠤᠨ

7. Бутархай тоо

Бутархай тооны хуваарийг харьяалахын тийн ялгалаар хэлбэржүүлэх бөгөөд (ᠠᠷᠤᠮᠤᠨ) –ийг хэвээр хадгалахаар барахгүй хоёр хэмээсэн тооны нэрэнд ч (ᠠᠷᠤᠮᠤᠨ)–ийг нэмнэ. Жишээлбээс:

ᠮᠤᠩᠭᠤᠨ ᠠᠷᠤᠮᠤᠨ
ᠮᠤᠩᠭᠤᠨ ᠠᠷᠤᠮᠤᠨ
ᠮᠤᠩᠭᠤᠨ ᠠᠷᠤᠮᠤᠨ

Биеийн төлөөний үгийг зөв бичихүй

Ганц тоо

Бие	1-р бие	2-р бие	Хүндэтгэх 2-р бие
Нэрлэх	ن	ن	ن
Харьяалах	ن	ن	ن
Өгөх орших	ن	ن	ن
Заах	ن	ن	ن
Гарах	ن	ن	ن
Үйлдэх	ن	ن	ن
Хамтрах	ن	ن	ن

Олон тоо

Бие	1-р бие	1-р бие	2-р бие
Нэрлэх	ن	(ن)	ن
Харьяалах	ن	ن	ن
Өгөх орших	ن	ن	ن
Заах	ن	ن	ن

Гарах	ᠭᠠᠷᠠᠬᠤ	ᠭᠠᠷᠠᠬᠤ	ᠭᠠᠷᠠᠬᠤ
Үйлдэх	ᠭᠢᠯᠳᠡᠬᠤ	ᠭᠢᠯᠳᠡᠬᠤ	ᠭᠢᠯᠳᠡᠬᠤ
Хамтрах	ᠬᠠᠮᠲᠠᠷᠬᠤ	ᠬᠠᠮᠲᠠᠷᠬᠤ ᠬᠠᠮᠲᠠᠷᠬᠤ	ᠬᠠᠮᠲᠠᠷᠬᠤ ᠬᠠᠮᠲᠠᠷᠬᠤ

Тайлбар:

- Биеийн төлөөний үгийг ялгаллахдаа уламжлалыг баримтлан нөхцлийг зарим үгэнд саланги, зарим үгэнд нийлүүлэн бичнэ.
- Хоёрдугаар биеийн төлөөний үг (ᠶ᠋ᠢᠨ) нь угтаа олон тоо зааж байсан боловч эдүгээ зөвхөн (ᠶ᠋ᠨ) –ыг авч олон тоо заах болжээ.
- Нэгдүгээр биеийн төлөөний үгийг өгөх оршихын тийн ялгалд заримдаа товчлон (ᠶ᠋ᠨᠭᠡᠨᠢ) гэж бичдэг.
- Хамтрахын тийн ялгалын (ᠶ᠋ᠨᠭᠡᠨᠢ, ᠶ᠋ᠨᠭᠡᠨᠢ, ᠶ᠋ᠨ) нөхцлийн аль алиныг хэрэглэнэ.
- XIII-XIV зууны бичгийн дурсгалуудад гуравдугаар биеийн (ᠶ᠋ᠨ, ᠶ᠋ᠨ) язгууртай төлөөний үг бүх тийн ялгалаар хувилж хэрэглэгдэж байсан бөгөөд харин эдүгээ гуравдугаар биеийн төлөөний үгээр хэрэглэгдэхээ больж түүний оронд заах төлөөний үг (ᠶ᠋ᠨ, ᠶ᠋ᠨᠭᠡᠨᠢ, ᠶ᠋ᠨᠭᠡᠨᠢ) –ийг хэрэглэх болжээ.
- Нэгдүгээр биеийн олон тоот төлөөний үг (ᠶ᠋ᠨ) нэрлэхийн тийн ялгалд хэрэглэгдэхээ больж бусад тийн ялгалуудад (ᠶ᠋ᠨ) хэлбэртэй хэрэглэгдэж байна.

2. Заах төлөөний үгийн ялгаллагаа

Хуучин бичгээр заах төлөөний үгийг:

ᠶ᠋ᠨ, ᠶ᠋ᠨᠭᠡᠨᠢ, ᠶ᠋ᠨᠭᠡᠨᠢ, ᠶ᠋ᠨᠭᠡᠨᠢ - ᠶ᠋ᠨᠭᠡᠨᠢ, ᠶ᠋ᠨᠭᠡᠨᠢ - ᠶ᠋ᠨᠭᠡᠨᠢ, ᠶ᠋ᠨᠭᠡᠨᠢ, ᠶ᠋ᠨᠭᠡᠨᠢ, ᠶ᠋ᠨᠭᠡᠨᠢ, ᠶ᠋ᠨᠭᠡᠨᠢ, ᠶ᠋ᠨᠭᠡᠨᠢ
--

ОЛОН ТООНД:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

гэх мэтээр бичнэ.

Эдгээрийн дотроос (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) хоёрын тийн ялгалаар ялгалласны жишээг үзүүлбээс:

Нэрлэх	بِسْمِ اللَّهِ	بِسْمِ اللَّهِ
Харьяалах	بِسْمِ اللَّهِ	بِسْمِ اللَّهِ
Өгөх орших	بِسْمِ اللَّهِ	بِسْمِ اللَّهِ
Заах	بِسْمِ اللَّهِ	بِسْمِ اللَّهِ
Гарах	بِسْمِ اللَّهِ	بِسْمِ اللَّهِ
Үйлдэх	بِسْمِ اللَّهِ	بِسْمِ اللَّهِ
Хамтрах	بِسْمِ اللَّهِ بِسْمِ اللَّهِ	بِسْمِ اللَّهِ بِسْمِ اللَّهِ

3. Асуух төлөөний үг

<p>ᠬᠡᠨ ᠶ᠋ᠤ ᠠᠯᠢ ᠶ᠋ᠢᠮᠠᠷ ᠬᠡᠳ (ᠬᠡᠳᠡᠨ) ᠬᠡᠳᠢᠶᠢ ᠬᠢᠴᠢᠨᠡᠨ ᠬᠡᠳᠡᠭᠡ ᠬᠠᠠᠨᠠ ᠶ᠋ᠠᠪ ᠬᠡᠷᠬᠡᠪ</p>
<p>хэн, юу, аль, ямар, хэд (хэдэн), хэдий, хичнээн хэзээ, хаана, яав, хэрхэв</p>

4. Тодорхойгүй төлөөний үг

Асуух төлөөний үгийн дараа (ᠴᠢ, ᠪᠠ) хэрэглэж үүсгэнэ.

<p>ᠬᠡᠨ ᠴᠢ ᠶ᠋ᠤᠴᠢ ᠠᠯᠢᠴᠢ ᠠᠯᠢᠪᠠᠶᠠ</p>
<p>хэн ч, юу ч, аль ч, аливаа</p>

5. Ялгах төлөөний үг

<p>ᠪᠦᠭᠦᠳᠦ, ᠪᠦᠭᠦᠳᠡᠭᠡᠷ, ᠬᠠᠮᠠᠭ, ᠨᠢᠶᠲᠤ, ᠴᠥᠮ, ᠳᠠᠶᠠᠷ, ᠪᠤᠯᠲᠤ, ᠪᠦᠬᠦᠭᠡᠯ, ᠵᠠᠷᠢᠮ, ᠶᠡᠷ, ᠣᠨᠳᠣ᠎ᠠ, ᠴᠤᠭ, ᠪᠤᠰ (ᠪᠤᠰᠠᠳ), ᠪᠦᠷ</p>
<p>бүгд, бүгдээр, хамаг, нийт, цөм, даяар, булт, бүхэл, зарим, өөр, ондоо, цуг, бус (бусад), бүр</p>

ГЭХ МЭТ

Нэр үгээс үйл үг үүсгэх дагаварууд

	1	2	3	4
Дагаварууд	ʃ (н) ʃ (н) ʃ (н)	ʃ (н) ʃ (н)	ʃ (н) ʃ (н) ʃ (н) ʃ (н)	ʃ (н) ʃ (н)
Хэрэглэх газар	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн үгийн дараа эр, эмийг харгалзан залгана. Хамрын гийгүүлэгчээр төгссөн үгэнд (ʃ) хувилбарыг залгана	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн нэр үг, тэмдэг нэр, дайвар үгийн дараа залгана. Төгсгөлийн (ʃ, н)-ийг хасна	Голдуу эгшгээр төгссөн нэр үг, тэмдэг нэрэнд эр, эмийг харгалзан бичнэ. Үндсэндээ (ʃ, р) гийгүүлэгчтэй үгэнд (ʃ), (н) –ийг залгана.	Эгшиг ба (ʃ, н) гийгүүлэгчээр төгссөн тэмдэг нэрийн үндсэнд залгана. Уул шинж тэмдэг ихэсч багасахыг заана. (ʃ, н) –ийг хасна.
Эгшиг жийрэглэх эсэх				
Жишээ	ʃ (н) ʃ (н) ʃ (н) ʃ (н) ʃ (н)	ʃ (н) ʃ (н) ʃ (н) ʃ (н)	ʃ (н) ʃ (н) ʃ (н) ʃ (н)	ʃ (н) ʃ (н) ʃ (н) ʃ (н)

5	6	7	8	9
ʃ (н)	ʃ (н)	ʃ (н)	ʃ (н)	ʃ (н)
Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн бодот нэр, тэмдэг нэрийн үндсэнд залгана. Шинж тэмдгийн хэмжээ хэтэрснийг заамуй.	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн бодот нэр, тэмдэг нэрийн үндсэнд (ʃ, н) хасч залгана.	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн нэр үг, тэмдэг нэр, дайвар үгэнд залгана.	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн бодот нэр, тэмдэг нэрийн үндсэнд залгана. (ʃ, н) сүүлийг хасна.	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн бодот нэр, тэмдэг, дайвар үгийн үндсэнд (ʃ, н) хасч залгана.
ʃ (н) ʃ (н) ʃ (н)	ʃ (н) ʃ (н) ʃ (н)	ʃ (н) ʃ (н) ʃ (н)	ʃ (н) ʃ (н) ʃ (н)	ʃ (н) ʃ (н)

10	11	12
ᠳᠢᠮᠤᠯᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ DIMP -	ᠳᠢᠮᠤᠯᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ DIMP - ᠳᠢᠮᠤᠯᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ DIMP - ᠳᠢᠮᠤᠯᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ DIMP -	ᠳᠢᠮᠤᠯᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ DIMP -
Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн бодот нэр, тэмдэг нэрийн үндсэнд (ᠳ, н) хасч залгана.		Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн нэрийн дараа залгана.
- ᠳᠢᠮᠤᠯᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ - ᠳᠢᠮᠤᠯᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ - ᠳᠢᠮᠤᠯᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ	- ᠳᠢᠮᠤᠯᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ - ᠳᠢᠮᠤᠯᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ - ᠳᠢᠮᠤᠯᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ - ᠳᠢᠮᠤᠯᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ - ᠳᠢᠮᠤᠯᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ	- ᠳᠢᠮᠤᠯᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ - ᠳᠢᠮᠤᠯᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ - ᠳᠢᠮᠤᠯᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ - ᠳᠢᠮᠤᠯᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ

Дайвар үгээс үйл үг үүсгэх дагаварууд

	1	2	3	4
Дагаварууд	ᠳᠢᠮᠤᠯᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ	ᠳᠢᠮᠤᠯᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ	ᠳᠢᠮᠤᠯᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ DIMP - DIMP -	ᠳᠢᠮᠤᠯᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ DIMP - DIMP -
Хэрэглэх газар	Эгшгээр төгссөн дайвар үгийн үндсэнд залгана	Эгшгээр төгссөн үгэнд залгана	Дуу чимээ заасан зарим дайвар үгэнд залгана.	Дуу чимээ заасан (ᠳ, н) -ээр төгссөн дайвар үгэнд залгана.
Эгшиг жийрэглэх эсэх				
Жишээ	- ᠳᠢᠮᠤᠯᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ - ᠳᠢᠮᠤᠯᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ - ᠳᠢᠮᠤᠯᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ - ᠳᠢᠮᠤᠯᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ	- ᠳᠢᠮᠤᠯᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ - ᠳᠢᠮᠤᠯᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ - ᠳᠢᠮᠤᠯᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ - ᠳᠢᠮᠤᠯᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ	- ᠳᠢᠮᠤᠯᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ - ᠳᠢᠮᠤᠯᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ - ᠳᠢᠮᠤᠯᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ - ᠳᠢᠮᠤᠯᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ	- ᠳᠢᠮᠤᠯᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ - ᠳᠢᠮᠤᠯᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ - ᠳᠢᠮᠤᠯᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ - ᠳᠢᠮᠤᠯᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ

5	6	7
ᠬᠢᠭᠢ - dix - ᠬᠢᠭᠢᠨ - dix -	ᠬᠢᠭᠢ - ᠬᠢᠭᠢᠨ -	ᠬᠢᠭᠢ - ᠬᠢᠭᠢᠨ -
Дуу чимээ дууриасан зарим дайвар үгэнд залгана.		Байдал заасан зарим дайвар үгэнд залгана.
ᠬᠢᠭᠢᠨ - ᠬᠢᠭᠢᠨ - ᠬᠢᠭᠢᠨ - ᠬᠢᠭᠢᠨ - ᠬᠢᠭᠢᠨ - ᠬᠢᠭᠢᠨ -	ᠬᠢᠭᠢᠨ - ᠬᠢᠭᠢᠨ - ᠬᠢᠭᠢᠨ - ᠬᠢᠭᠢᠨ -	ᠬᠢᠭᠢᠨ - ᠬᠢᠭᠢᠨ - ᠬᠢᠭᠢᠨ - ᠬᠢᠭᠢᠨ - ᠬᠢᠭᠢᠨ - ᠬᠢᠭᠢᠨ -

Үйл үгийн хэвийн нөхцлүүд

	1	2			
Хэвийн нэр	Өөрөө үйлдэх	Бусдаар үйлдүүлэх			
Нөхцөл		ᠬᠢᠭᠢ - ᠬᠢᠭᠢᠨ -	ᠬᠢᠭᠢ - ᠬᠢᠭᠢᠨ -	ᠬᠢᠭᠢ - ᠬᠢᠭᠢᠨ -	ᠬᠢᠭᠢ - ᠬᠢᠭᠢᠨ -
Хаана хэрэглэх		Эгшиг гийгүүлэгчээр төгссөн үгэнд залгана.	(ᠬᠢᠭᠢ, ᠬᠢᠭᠢ, ᠬᠢᠭᠢ, н, л, р) гийгүүлэгчээр төгссөн үгэнд залгана	(ᠬᠢᠭᠢ, ᠬᠢᠭᠢ, ᠬᠢᠭᠢ, д, с, б) гийгүүлэгчээр төгссөн үгэнд залгана	Эгшгээр төгссөн үгэнд залгана
Эгшиг жийрэглэх эсэх		+			
Жишээ	ᠬᠢᠭᠢᠨ, ᠬᠢᠭᠢᠨ, ᠬᠢᠭᠢᠨ, ᠬᠢᠭᠢᠨ	ᠬᠢᠭᠢᠨ, ᠬᠢᠭᠢᠨ, ᠬᠢᠭᠢᠨ, ᠬᠢᠭᠢᠨ, ᠬᠢᠭᠢᠨ, ᠬᠢᠭᠢᠨ	ᠬᠢᠭᠢᠨ, ᠬᠢᠭᠢᠨ, ᠬᠢᠭᠢᠨ, ᠬᠢᠭᠢᠨ, ᠬᠢᠭᠢᠨ, ᠬᠢᠭᠢᠨ	ᠬᠢᠭᠢᠨ, ᠬᠢᠭᠢᠨ, ᠬᠢᠭᠢᠨ, ᠬᠢᠭᠢᠨ	ᠬᠢᠭᠢᠨ, ᠬᠢᠭᠢᠨ, ᠬᠢᠭᠢᠨ, ᠬᠢᠭᠢᠨ

2	3	4	5	
	Бусадтай хамтран үйлдэх	Бусадтай харилцан үйлдэлцэх	Бусдын эрхэн дор үйлдэгдэх	
ᠮᠠᠨᠤ - ᠮᠠᠨᠤ	ᠮᠠᠨᠤ - ᠮᠠᠨᠤ	ᠮᠠᠨᠤ - ᠮᠠᠨᠤ	ᠮᠠᠨᠤ - ᠮᠠᠨᠤ	ᠮᠠᠨᠤ - ᠮᠠᠨᠤ
Эгшгээр төгссөн үгэнд залгана	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн үгэнд бичнэ		Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн тусах үйл үгэнд залгана	Гийгүүлэгчээр төгссөн цөөн тооны үгэнд залгана.
	+			
ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ	ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ	ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ	ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ	ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ

Үйл үгийн байдлын нөхцлүүд

	1	2	3	4		5	
Хэвийн нэр	Энгийн үйлдэх	Түр үйлдэх	Хоромхон үйлдэх	Олуулаа үйлдэх		Бүрмөсөн үйлдэх	
Нөхцөл		ᠮᠠᠨᠤ - ᠮᠠᠨᠤ	ᠮᠠᠨᠤ - ᠮᠠᠨᠤ	ᠮᠠᠨᠤ - ᠮᠠᠨᠤ	ᠮᠠᠨᠤ - ᠮᠠᠨᠤ	ᠮᠠᠨᠤ - ᠮᠠᠨᠤ	ᠮᠠᠨᠤ - ᠮᠠᠨᠤ
Хаана хэрэглэх		Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн үгэнд бичнэ	Ихэвчлэн эгшгээр төгссөн үгэнд залгана	Хатуу дэвсгэрээр төгссөн үгэнд эр, эмийг харгалзан залгана	Эгшиг, зөөлөн дэвсгэрээр төгссөн үгэнд эр, эмийг харгалзан залгана	Хатуу дэвсгэр үсгээр төгссөн үгэнд бичнэ.	Эгшиг, зөөлөн дэвсгэрээр төгссөн үгэнд залгана
Эгшиг жийрэглэх эсэх							
Жишээ	ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ	ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ	ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ	ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ	ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ	ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ	ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ

Цаг заах төлөвийн нөхцлүүд

	1	2	3	4	5	
Цаг	Одоо Ирээдүй	Ирээдүй	Нэгэнт өнгөрсөн цаг	Үйлийн эзэнд мэдэгдэж өнгөрсөн цаг	Үйлийн эзэнд мэдэгдэлгүй өнгөрсөн цаг	
Нөхцөл	ᠨᠠ, ᠨᠡ ᠨᠢ, ᠨᠣ ᠨᠤ, ᠨᠥ	-юу ᠶᠡ	-в ᠪᠡ, ᠪᠢ	ᠯᠠᠭ, ᠯᠡᠭ ᠯᠢ, ᠯᠣ	-эж ᠡᠵᠢ, ᠡᠵᠢ	-чээ ᠴᠢ, ᠴᠢ
Хаана хэрэглэх	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн үгэнд залгана	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн аль ч үгэнд залгана		Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн аль ч үгэнд эр, эмийг харгалзан залгана	Эгшиг, зөөлөн гийгүүлэг- чээр төгссөн үгэнд эр, эмийг харгалзан залгана.	Хатуу дэвсгэрээр төгссөн үгэнд эр, эмийг харгалзан залгана.
Хувилах эсэх	+	+		+		
Жишээ	ᠨᠠᠭᠢᠨ, ᠨᠠᠭᠢᠨ ᠨᠡᠭᠢᠨ, ᠨᠡᠭᠢᠨ ᠨᠢᠭᠢᠨ, ᠨᠢᠭᠢᠨ ᠨᠣᠭᠢᠨ, ᠨᠣᠭᠢᠨ ᠨᠤᠭᠢᠨ, ᠨᠤᠭᠢᠨ	ᠶᠡᠭᠢᠨ, ᠶᠡᠭᠢᠨ ᠶᠡᠭᠢᠨ, ᠶᠡᠭᠢᠨ	ᠪᠡᠭᠢᠨ, ᠪᠡᠭᠢᠨ ᠪᠢᠭᠢᠨ, ᠪᠢᠭᠢᠨ ᠪᠣᠭᠢᠨ, ᠪᠣᠭᠢᠨ	ᠯᠠᠭᠢᠨ, ᠯᠠᠭᠢᠨ ᠯᠡᠭᠢᠨ, ᠯᠡᠭᠢᠨ ᠯᠢᠭᠢᠨ, ᠯᠢᠭᠢᠨ	ᠡᠵᠢᠨ, ᠡᠵᠢᠨ ᠡᠵᠢᠨ, ᠡᠵᠢᠨ	ᠴᠢᠨ, ᠴᠢᠨ ᠴᠢᠨ, ᠴᠢᠨ

Захирах, хүсэх төлөвийн нөхцлүүд

	1	2	3	4	5
Бие, утга	Нэгдүгээр биеийн шийдэн хүсэх	Хоёрдугаар биеийн шаардан хүсэх	Хоёрдугаар биеийн хүндэтгэн захирах	1, 2-р биеийн даалган захирах	Гуравдугаар биеийн ерөөн хүсэх
Нөхцөл	ᠠ, ᠡ, ᠢ, ᠣ, ᠤ, ᠥ, ᠦ, ᠦᠡ	ᠠᠠᠨ, ᠠᠨᠢ, ᠠᠨᠢᠨ	ᠠᠨᠢ, ᠠᠨᠢᠨ, ᠠᠨᠢᠨᠢ	ᠠᠨᠢ, ᠠᠨᠢᠨ, ᠠᠨᠢᠨᠢ	ᠠᠨᠢ, ᠠᠨᠢᠨ, ᠠᠨᠢᠨᠢ
Хаана хэрэглэх	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн аль ч үгэнд залгана	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн аль ч үгэнд эр, эмийг харгалзан залгана			
Хувилах эсэх		+	+		
Жишээ	ᠠᠨᠢ, ᠠᠨᠢᠨ, ᠠᠨᠢᠨᠢ, ᠠᠨᠢᠨᠢᠨ	ᠠᠨᠢᠨ, ᠠᠨᠢᠨᠢ, ᠠᠨᠢᠨᠢᠨ, ᠠᠨᠢᠨᠢᠨᠢ	ᠠᠨᠢᠨᠢ, ᠠᠨᠢᠨᠢᠨ, ᠠᠨᠢᠨᠢᠨᠢ, ᠠᠨᠢᠨᠢᠨᠢᠨ	ᠠᠨᠢᠨᠢᠨ, ᠠᠨᠢᠨᠢᠨᠢ, ᠠᠨᠢᠨᠢᠨᠢᠨ, ᠠᠨᠢᠨᠢᠨᠢᠨᠢ	ᠠᠨᠢᠨᠢᠨᠢ, ᠠᠨᠢᠨᠢᠨᠢᠨ, ᠠᠨᠢᠨᠢᠨᠢᠨᠢ, ᠠᠨᠢᠨᠢᠨᠢᠨᠢᠨ

6	7	8	9
Гуравдугаар биеийн зөвшин захирах	Хоёрдугаар биеийн зөвлөн захирах	Гурван биеийн хүсэн захирах	Гуравдугаар биеийн сануулан захирах
ᠠ, ᠡ, ᠢ, ᠣ, ᠤ, ᠥ, ᠦ, ᠦᠡ	ᠠᠠᠨ, ᠠᠨᠢ, ᠠᠨᠢᠨ	ᠠᠨᠢ, ᠠᠨᠢᠨ, ᠠᠨᠢᠨᠢ	ᠠᠨᠢ, ᠠᠨᠢᠨ, ᠠᠨᠢᠨᠢ
Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн аль ч үгэнд эр, эмийг харгалзан залгана			
+	+	+	+
ᠠᠨᠢᠨ, ᠠᠨᠢᠨᠢ, ᠠᠨᠢᠨᠢᠨ, ᠠᠨᠢᠨᠢᠨᠢ	ᠠᠨᠢᠨᠢ, ᠠᠨᠢᠨᠢᠨ, ᠠᠨᠢᠨᠢᠨᠢ	ᠠᠨᠢᠨᠢᠨ, ᠠᠨᠢᠨᠢᠨᠢ, ᠠᠨᠢᠨᠢᠨᠢᠨ	ᠠᠨᠢᠨᠢᠨᠢ, ᠠᠨᠢᠨᠢᠨᠢᠨ, ᠠᠨᠢᠨᠢᠨᠢᠨᠢ, ᠠᠨᠢᠨᠢᠨᠢᠨᠢᠨ

Үйлт нэрийн нөхцлүүд

	1	2	3	4	5
Цаг, утга	Одоо цагт дахин давтан үйлдэх	Одоо цагт болох буюу үйлийг эрхлэгч	Ирээдүй цаг	Өнгөрөн үргэлжилсэн цаг	Нэгэнт өнгөрсөн
Нөхцөл	ᠳᠠᠭ - даг ᠳᠠᠭ - даг ᠳᠠᠭ - даг	ᠳᠠᠭ - даг ᠳᠠᠭ - даг ᠳᠠᠭ - даг	ᠳᠠᠭ - даг ᠳᠠᠭ - даг ᠳᠠᠭ - даг	ᠳᠠᠭ - даг ᠳᠠᠭ - даг ᠳᠠᠭ - даг	ᠳᠠᠭ - даг ᠳᠠᠭ - даг ᠳᠠᠭ - даг
Хаана хэрэглэх	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн аль ч үгэнд эр, эмийг харгалзан залгана				
Хувилах эсэх		+		+	+
Жишээ	ᠳᠠᠭ - даг ᠳᠠᠭ - даг ᠳᠠᠭ - даг	ᠳᠠᠭ - даг ᠳᠠᠭ - даг ᠳᠠᠭ - даг	ᠳᠠᠭ - даг ᠳᠠᠭ - даг ᠳᠠᠭ - даг	ᠳᠠᠭ - даг ᠳᠠᠭ - даг ᠳᠠᠭ - даг	ᠳᠠᠭ - даг ᠳᠠᠭ - даг ᠳᠠᠭ - даг

Нөхцөл үйл үгийн нөхцлүүд

	1	2	3	4	5
Утга	Зэрэгцэх	Урьдчилах	Хам	Үргэлжлэх	Болзох
Нөхцөл	ᠳᠠᠭ - даг ᠳᠠᠭ - даг ᠳᠠᠭ - даг	ᠳᠠᠭ - даг ᠳᠠᠭ - даг ᠳᠠᠭ - даг	ᠳᠠᠭ - даг ᠳᠠᠭ - даг ᠳᠠᠭ - даг	ᠳᠠᠭ - даг ᠳᠠᠭ - даг ᠳᠠᠭ - даг	ᠳᠠᠭ - даг ᠳᠠᠭ - даг ᠳᠠᠭ - даг
Хаана хэрэглэх	Эгшиг ба зөөлөн дэвсгэр, хатуу дэвсгэр төгсгөлийг харгалзан залгана	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн үгэнд эр, эмийг харгалзан залгана	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн үгэнд залгана	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн аль ч үгэнд эр, эмийг харгалзан залгана	
Жийрэглэх эсэх		+	+	+	
Жишээ	ᠳᠠᠭ - даг ᠳᠠᠭ - даг ᠳᠠᠭ - даг	ᠳᠠᠭ - даг ᠳᠠᠭ - даг ᠳᠠᠭ - даг	ᠳᠠᠭ - даг ᠳᠠᠭ - даг ᠳᠠᠭ - даг	ᠳᠠᠭ - даг ᠳᠠᠭ - даг ᠳᠠᠭ - даг	ᠳᠠᠭ - даг ᠳᠠᠭ - даг ᠳᠠᠭ - даг

